

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В РАННІЙ ЮНОСТІ

Постановка проблеми. Проблема професійного самовизначення, професійної орієнтації та інтересів юнаків та юнок є досить актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства. У зв'язку зі зміною як соціальної, так і економічної ситуації в нашій країні особливо актуальним є питання професійного самовизначення молоді, умов і чинників, що сприяють успішності цього процесу. Професійна діяльність є одним із головних чинників рівня домагань, самоствердження, а також самореалізації в соціумі.

Серед великої кількості рішень, які ще прийдеться вирішити юнакам і юнкам в житті, питання професійного самовизначення є провідним і одночасно одним з найважливіших. Це дуже важливе і самостійне рішення старшокласники можуть приймати на основі уявлень про своє майбутнє і майбутнє того суспільства, в якому їм прийдеться жити, оскільки власний досвід прийде тільки з роками. Чим більш сконструйованим буде образ майбутнього в їх свідомості, тим обгрунтованіше вони зможуть приймати рішення в майбутньому.

Юнацький вік, який є відповідальним і складним періодом життя кожної людини – це перш за все шлях розвитку та становлення. Суттєвою

ознакою та головною метою проходження цього шляху є засвоєння нових соціальних ролей в тому суспільстві, де проживає особистість. В той же час він часто поєднаний, з одного боку, з непевністю, непослідовністю, конфліктами, іншими труднощами. З іншого боку - це етап формування почуття ідентичності, в тому числі і гендерної, оскільки це період усвідомлення та засвоєння нових головних ролей – ролей чоловіка і жінки в суспільному житті. В цьому віці відбувається усвідомлення себе як представника чоловічої чи жіночої статі, або так звана гендерна ідентичність.

Тому на даному етапі існує необхідність дослідження таких чинників, як стереотипи, установки, очікування, що пов'язані з гендерними уявленнями, та їхній вплив на професійне самоусвідомлення в цей період, коли набувається стала ідентичність.

Таким чином, психологічне дослідження впливу гендерної ідентичності на професійне самовизначення юнаків та юнок можемо вважати актуальним та науково цінним для сучасної психологічної науки.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні структури і змісту професійного самовизначення у ранньому юнацькому віці, виявленні впливу гендерної ідентичності на професійне самовизначення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема професійного самовизначення у психолого-педагогічній літературі є однією з широко досліджуваних. В зв'язку з цим на даний час сформувалося фактично два підходи. Представники першого підходу (Л. І. Божович, М. Р. Гінзбург) вважають професійне самовизначення актом вибору професії, що завершується зі вступом особистості до навчального закладу або працевлаштуванням. Вчені другого підходу (С.О. Клімов, М. С. Пряжніков, Л.В.Долинська) підкреслюють, що професійне

самовизначення – це тривалий процес самореалізації в тій професії, яку людина обрала.

Юність в психологічному плані вирішує задачі самовизначення й інтеграції у світ дорослих людей. В цей період юнаки та юнки долають залежність від дорослих, утверджуючи свою самостійність. Цей час - це період набуття Его-ідентичності за Е. Еріксоном або самовизначення за Д.Б. Ельконіним, складання життєвого плану за І.С. Коном та інтелектуального дозрівання за Ж. Піаже, Г.С. Костюком, пошук сенсу життя за В. Франклом, К. Обуховським або самореалізації та індивідуального розвитку за А. Маслоу. Одночасно, це здатність проявити свою індивідуальність в умовах групової діяльності та інтимної близькості, дружби за Г.С. Абрамовою та становлення нової "Я-концепції" за Р. Бернсом тощо.

Виклад основного матеріалу. В психологічній літературі до цього часу немає єдиного погляду на те, як формується вибір професії і які фактори впливають на цей процес. З цього питання існує кілька позицій, які мають свої важливі доводи та аргументи. Така неоднозначність при розкритті сутності професійного самовизначення пояснюється складністю самого процесу та його двохсторонністю.

Існують різноманітні варіанти визначення професійного самовизначення як поняття. Проте всі вони містять загальну ідею, що професійне самовизначення - шлях вибору, який здійснюється внаслідок аналізу внутрішніх ресурсів суб'єкта й їхнього співвіднесення з вимогами професії.

Таким чином, аналізуючи зміст визначення, ми можемо дійти висновку про дві головні сторони вибору професії: - з одного боку, той, хто обирає (суб'єкт вибору), з іншого боку - те, що обирають (об'єкт вибору). І суб'єкт, і об'єкт володіють величезною кількістю характеристик, чим пояснюється неоднозначність процесу професійного самовизначення [5].

Описуючи об'єкт вибору, традиційна загальна схема опису професій зводиться до чотирьох аспектів [3, 8]:

соціально-економічний - коротка історія професії, її роль в системі народного господарства, інформація про підготовку кадрів, перспективи просування тощо;

виробничо-технічний - дані про технологічний процес, об'єкт, знаряддя і предмет праці, робоче місце, форми організації праці;

санітарно-гігієнічний - інформація про мікрокліматичні умови, характер освітлення та інші санітарні фактори, режим і ритм праці;

психофізіологічний - вимоги професії до особливостей психічних процесів і властивостей особистості.

Іншою, набагато важливішою стороною процесу професійного самовизначення є суб'єкт праці та його особливості.

Як вже зазначалося вище, проблема професійного самовизначення складна й різноманітна, дослідженням якої займалося багато фахівців, досвід яких був узагальнений Н. С. Пряжніковим. Він запропонував змістовно-процесуальну модель професійного самовизначення, центром якого є ціннісно-моральний аспект, розвиток самосвідомості і потреба у професійній компетентності. Взявши за основу принцип активності особистості у здійсненні професійного вибору, Пряжніков Н.С. запропонував наступну модель, яка полягає у побудові професіонального плану особистості відповідно до певних параметрів. Наведемо деякі з них :

- загальне орієнтування в соціально-економічній ситуації в країні і прогнозування перспектив її якісної зміни (врахування конкретної соціально-економічної ситуації і прогнозування престижності обраної професії);

- усвідомлення необхідності професійної підготовки для повноцінного самовизначення і самореалізації;

- загальне орієнтування у світі професійної праці (макроінформаційна основа самовизначення);
- виділення подальшої професійної мети та її узгодження з іншими важливими життєвими цілями;
- виділення проміжних і найближчих професійних цілей як етапів і шляхів до кінцевої мети;
- знання про обрані цілі: професії та їх спеціальності, відповідні професійні навчальні заклади і місця працевлаштування;
- усвідомлення цінності чесної (суспільно-корисної) праці;
- знання шляхів і способів подолання зовнішніх перешкод;
- прогнозування внутрішніх перешкод (недоліків, вад), які ускладнюють досягнення професійних цілей, а також знання своїх достоїнств, переваг, що сприяють реалізації намічених планів і перспектив (самопізнання як важлива сторона самовизначення) та інші [9; 6-7].

Таким чином, професійне самовизначення найчастіше визначається як вибір людиною напрямку і змісту свого подальшого розвитку, сфери та засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети та моральних цінностей. Це багатомірний, цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини, її життєві домагання, аспекти її особистісного та соціального самовизначення.

Юність – це вік, коли завершується фізичне дозрівання особистості, складається світогляд, формуються ціннісні орієнтації, установки, ідеали прагнення та мета. Мислення у юності набуває емоційного характеру. Емоційність проявляється у особливостях переживань щодо власних можливостей, здібностей і особистісних якостей, у намаганні узагальнень,

пошуку закономірностей і принципів. Зростають концентрація уваги, обсяг пам'яті, формується абстрактно-логічне мислення. Виявляється вміння самостійно розумітися на складних питаннях [10]. Провідною діяльністю у юності визнається учбово-професійна діяльність. Ціннісно-сміслові орієнтації як стійкі властивості особистості формуються і розвиваються в процесі трудової діяльності.

В той же час необхідно врахувати й те, що в цей період, окрім усього вище вказаного, юнаки та юнки проходять ще один шлях – засвоєння своїх ролей як чоловіка та жінки, проходячи процес формування так званої гендерної ідентичності.

На даний час серед вчених відсутня єдина думка щодо визначення поняття «гендерної ідентичності». Так, наприклад, гендерну ідентичність як ототожнення себе з визначеною статтю, ставлення до себе як до представника певної статі, засвоєння відповідних форм поведінки і формування особистісних характеристик розглядає Т. Бендас [1]. І.Кльоцина зазначає, що гендерна ідентичність - це аспект самосвідомості, який описує переживання людиною себе як представника певної статі [4].

На думку Ш. Берн процес формування гендерної ідентичності як відповідності людини певній статі, самоідентифікація з певним гендером, самовідчуття у якості чоловіка або жінки, усвідомлення і прийняття своєї чоловічої або жіночої ролі відбувається в контексті процесу соціалізації [2]. С. Бем зазначала, що формування гендерної ідентичності пов'язано із засвоєнням і прийняттям гендерних установок, а саме - з поняттям «чоловіче» і «жіноче».

Метою даного дослідження стало вивчення схильностей до того чи іншого типу професій та професійної спрямованості юнаків та юнок; встановлення залежності між цими факторами та успішним самовизначенням як професійним, так й особистісним.

Участь у дослідженні взяли 50 студентів (віком 15-18 років) Житомирського технологічного коледжу. З них 25 осіб чоловічої статі і 25 – жіночої.

Для проведення дослідження були підібрані наступні методики: методика діагностики професійної спрямованості Б. Баса; методика самооцінки схильностей до різних типів професійної діяльності, диференціально-діагностичний опитувальник Є. О. Климова (ДДО).

Розглянемо результати, отримані за методикою Б. Баса (табл. 1).

Таблиця 1

Диференціація респондентів за типами особистісної спрямованості, %

Вид професійної спрямованості особистості	Респонденти		Загальні результати
	Юнаки	Дівчата	
На себе (Я)	28	28	28
На спілкування (С)	20	40	30
На справу, діло (Д)	52	32	42

З наведеної вище таблиці видно, що більша частина студентів характеризується спрямованістю на справу, діло (42 %). Відповідно до цього, їхнім прагненням при виконанні певної професійної діяльності є досягнення певного результату, зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність відтворювати в інтересах справи власну думку, користь для досягнення загальної мети. Якщо ж враховувати стать опитаних, то помітно, що більше це прагнення виявляється у хлопців (52 %).

Наступним видом за кількістю осіб іде професійна спрямованість на спілкування (30%). Їхнім прагненням при виконанні певної професійної діяльності є підтримування стосунків з людьми, орієнтація на спільну

діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на спільне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних стосунках із людьми. За цим показником юнаки та юнки характеризуються певною неоднорідністю. При врахуванні статі опитаних помітно, що більше це прагнення виявляється у дівчат (40 %).

Професійне спрямування на себе, що виражається у орієнтації на пряме винагородження та задоволення, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтровертованість, роздратованість, прагнення до влади та підпорядкування інших, займає останнє місце у списку (тільки 28 %). За цим показником і юнаки, і дівчата характеризуються певною однорідністю (відповідно по 28 %).

Наступним етапом нашого дослідження стало виявлення схильностей студентів до вибору професії певного типу за диференціально-діагностичним опитувальником Є. О. Климова (ДДО) (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл опитаних відповідно до професійних переваг, %

Тип професійної діяльності	Респонденти		Загальні результати
	Юнаки	Дівчата	
Людина- людина	4	60	32
Людина- природа	8	8	8
Людина-художній образ	4	24	14
Людина- знакова система	28	8	18
Людина - техніка	56	-	28

Аналіз одержаних результатів дослідження дозволяє помітити певні відмінності у виборі юнаків і дівчат: для перших більш привабливими є тип «людина-техніка», тоді як другі обирають професії типу «людина-людина».

Значна кількість опитаних юнаків схилиються до типу «людина-техніка» (взаємодія людини з технічними об'єктами) (56 %), жодна дівчина не обрала вказаний тип професії.

Очевидним є факт повної протилежності відповідей, які стосуються професій типу «людина-людина»: дівчата - 60 % (максимум відповідей), юнаки - лише 4 %.

Найменш привабливими для студентів є професії типу «людина-природа», до якого схилиються лише 8 % опитаних представників обох статей.

Висновки. Таким чином, аналіз одержаних результатів дослідження дає підстави стверджувати, що студенти чітко усвідомлюють, які професійні обов'язки вони мають виконувати, працюючи за фахом. В них сформовано певне уявлення про специфіку майбутньої професії, відповідність очікуванням та задоволення вибором майбутньої професії. Юнаки обирають професію типу «людина-техніка» та характеризуються професійною спрямованістю на справу. Юнки більш спрямовані на обрання професії типу «людина-людина» та характеризуються професійною спрямованістю на спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие / Т.В.Бендас. - СПб.: Питер, 2005. - 431 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология / Ш.Берн. - СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. - 320 с.
3. Головаха Є.І. Життєва перспектива і професійне самовизначення молоді / АН УРСР. ін-т філософії. - Київ, 1986. - 142 с.
4. Клецина И.С. От психологии пола - к гендерным исследованиям в психологии / И.С.Клецина // Вопросы психологии. - 2003. - №1. – С.61-78.
5. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. - 512 с.
6. Климов Е.А. Психолого-педагогические основы профессиональной консультации. - М.: Знание, 1983. - 215 с.

7. Климов Е.А. Введение в психологию труда. - М., 1988. - 167 с.
8. Полинарева Р.А. Ценностные ориентации старшеклассников и выбор ими профессии // Психология: сб. науч. трудов. - Вып. 33. - К., 1989. - С. 9-16.
9. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение. - М., 1995. - 183 с.
10. Шаповаленко І.В. Вікова психологія (Психологія розвитку та вікова психологія). – М.: Гардарики, 2004. - 167 с.